

GIELDA- JA GUOVLODEPARTEMEANTA

SÁMI ČÁLAMEARKAČOAHKKI JA IT

BARGOJOAVKKU RAPORTA

Guovvamánnu 2002

1	DUOGÁŠ	3
1.1	Teknikkalaš čuolmmat	3
1.2	Riikkaidgaskasaš soahpamušat ja riikkagottálaš láhkamearrádusat 3	
2	BARGOJOAVKKU ČOAKKÁDUS JA MANDÁHTTA	6
3	eNORGE	7
4	SÁMEGIELA GEAVAHEDDJIID ČUOLMMAT ALMMOLAŠ REGISTARIIN JA HÁLDDAHUSAS	9
4.1	Brønnøysundregistarat.....	9
4.1.1	Dárbbut	9
4.1.2	Hehttehusat	9
4.1.3	Árvvoštallan Báikenammalága ektui	9
4.1.4	Loahpahus	10
4.2	Girjerádjosuorgi	10
4.2.1	Čuolmmat.....	10
4.2.2	Čovdosat	11
5	OPPALAŠ ČOVDOSAT - UNICODE	12
5.1	Čuolmmat vaikko vel Unicode lea sisabuktojuvvon	13
5.2	8-bits čálamearkačoahkki.....	13
6	ODIN JA EARÁ ALMMOLAŠ DOKUMEANTTAT	14
6.1	Gáibádusat almmolaš neahttabáikkiide	14
7	BOALLOBEAVDI	15
8	ÁRVVOŠTALLAMAT	16
9	BARGOJOAVKKU NEAVVAGAT	17

1 Duogáš

Sámi giella ja kultuvra lea ođđasis ealáskeamen maŋŋil go guhkes áiggi lea sordjuvvon ja dáruiduhttojuvvon. Sáme giela árrjálaš geavaheapmi lea guovddázis sámi kultuvrra gárgedeamis ovddasguvlui. Norga lea riikkaidgaskasaš soahpamušaid nannemiin ja riikkagottálaš láhkamearrádusaiguin geatnegahtán iežas álggahit doaibmajuid mat suodjalit ja nannejit sáme giela. Giella- ja guovlodepartemeanta čujuha St. proposišuvnnas nr. 1 (2000-2001) ahte sáme giela seailuheami ja viidásetgárgedeami dihtii lea dárbbášlaš ahte sáme giella šaddá doaibmi giellan mángga arenas, ee. IT siskkabealde.

1.1 Teknihkalaš čuolmmat

Davvisámi alfabehtas leat čieža bustáva mat eai gávdno dárui alfabehtas. Dát leat á, č, đ, ŋ, š, t ja ž¹. Dássáži leat sierraprográmmat geavahuvvon vai sáhttá čállit sámi čálamearkkaid dihtoriiguin. Dát sierraprográmmat leat leamaš sihke divrasat ja teknihkalaččat čuolmmalaččat sámi dihtorgeavaheddjiide. Čovdosat eai leat dássáži leamaš dohkálaččat data lonohallamii prográmmaid ja iešguđet geavaheddjiid gaskkas. Dat leat ovdehan ahte sáme giela elektrovnnalaš dokumenttaid vuostáváldiide leat installerejuvvon ovttalágan sierraprográmmat. Ii leat guhkes áigi gollan das rájes go ii lean vejolaš geavahit sáme giela interneahtas dahje e-poasttas.

Čuolmmat sierračálamearkkaiguin ja IT:in lea váttisvuohtan eanaš eurohpaláš gielaide mat eai geavat engelas alfabehta. Čuolbma lea gávdnon das rájes go čállinmašiidna bođii. EDG:a sisabuktimiin joatkašuvve váttisvuođat.

1.2 Riikkaidgaskasaš soahpamušat ja riikkagottálaš láhkamearrádusat

Artihkal 27 FN-konvenšuvnnas 1966 nanne:

Stáhtain gos gávdnojit čearddalaš, oskkoldatlaš dahje gielalaš veahádagat, ii galgga sis geat gullet dákkár veahádagaid gildojuvvot vuoigatvuohta ovttaš iežaset joavkku nuppiid miellahtuiguin, dikšut iežaset kultuvrra, dovddastit ja bálvalit iežaset oskkoldaga, dahje geavahit iežaset giela.

Dát soahpamuš lea guovddášlaš dasgo čuovvu olmmošvuoigatvuođalágas 1999 ahte soahpamuš galgá gustot norgalaš láhkii.

¹ akseanta-a , tsje, the, eng, esj, te (čuojuskeahtes the) ja edsj.

ILO-soahpamuš nr. 169 Eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešstivrejeaddji stáhtain nannejuvvui Norggas geassemánu 20. 1990. Artihkkalis 28 čuožžu čállojuvvo e.:

3. Galget mearriduvvot doaibmabijut sealluhan ja ovddidan dihtii álgovuolggalaš gielaid gárgedeami guoskevaš álbmogiidda.

Eurohpalaš lihttu guovllu- dahje veahádatgielaid birra mearriduvvui Eurohparádis skábmamánu 5. 1992. Miedáhus Norgga nannemii addojuvvui gonagaslaš resolušuvna golggotmánu 1. 1993 bokte. Lihttu bođii fápmui njukčamánu 1. 1998.

Lihtu ulbmilin lea suodjalit veahádatgielaid vai dáinna lágiin sealluhuvvo eurohpalaš kultuvra čoakkáduvvo ja máŋggašlájagin. Mii čujuhit erenoamážit soahpamuša artihkkalii 7:

[Á]ššeasálaččat [galget] vuodđudit politihkaset, láhkamearrádusaidaset ja geavadeaset čuovvovaš juksanmeriide ja prinsihpaide:[...]

c. árjjálaš dahku dárbbasuvvo ovddidan dihtii guovllu- dahje veahádatgielaid vai dat suodjaluvvojit;

d. guovllu- dahje veahádatgielaid geavaheami healpudeapmi ja/dahje movttiidahttin, njálmálaččat ja čálalaččat, ovttaskas ja almmolaš doaimmas.

Oassi III veahádatgiellalihtus sisdoallá viidát ja bienalaččat mearrádusaid mat bidjet čielga geatnegasvuodaid eiseválddiide geavahit veahádatgielaid iešgudetlágan surggiin, earret eará oahpus, riektelágadusas ja almmolaš hálddahusas. Norgga guovdu lea lihtu III. oassái addojuvvo váikkuhus sámegeilli nannema bokte.

Vuodđolága §110 a álggaha geatnegasvuoda stáhtalaš eiseválddiide lámčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtá ”váfistit ja gárgedit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima”.

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid birra (sámeláhka) mearriduvvui geassemánu 12. 1987. Lága juksanmearrin lea lámčit dilálašvuodaid nu ahte sámiet ieža sáhttet váfistit gielaset, kultuvrraset ja servodateallimeaset. Lága kapihtal 3 sámegeiela birra bođii fápmui ođđajagemánu 1. 1992. Láhkaevttohusa duogážin lei ahte sámegeiela geavaheapmi ovdal lei maŋásmannamin, ja ahte dát uhkidii olles sámi kultuvrra leahkima. Sámelága ulbmilin lea váfistit sámegeiela vuodđosa ja lámčit dilálašvuodaid sámegeiela viidásetgárgedeapmái ja lasi geavaheapmái. Láhka galgá maiddái váfistit ássiide vuodđovuoigatvuodaid sámegeiela geavaheami hárrái.

Sámelága kap. 3 njuolggadusat vuodđuduvvet dan vuodđooidnui ahte sámi ja dárui giella leat ovttárvosaččat ja sehtet leat dásseárvosaš gielat, gč. Ot.prp. nr. 60 1989-90. Eanaš konkrehta njuolggadusat dásseárvvu birra galget

čaduhuvvot sámegiela dárkileappot mearriduvvon hálddahanguovllus.
Njuolggadusat gustojit vuolggasajis sihke stádalaš ja gielddalaš orgánaide, ja
mearkašit ovdamearka dihtii viiddiduvvon rievtti sámegiela geavahit
riektelágádusas, ja ahte lágat ja lálkaásahusat main olles sámi veahkadat dahje
oasit dás erenoamážit beroštit galget jorgaluvvot sámegillii.

2 Bargojovkku čoakkádus ja mandáhtta

Bargojovkku nammaduvvui golggotmánu 19. 2000 čuovvovaš mandáhtain:

Bargojovkku galgá ráđdehusa IT-vuoruheami, eNorge, plána vuodul kártet dárbbuid, čuolmmaid ja hehttehusaid sámi čálamearkačoahki geavaheamis IT-oktavuodas. Dát gusto davvisámi čálamearkačoahki geavaheapmái prográmmagálvvuin ja registariin. Evttohusat galget leat vuodusin doaibmajuiide eNorge-plánii.

Sámediggi, Bargo- ja hálddahušdepartemeanta, Girko-, oahppo- ja dutkandepartemeanta, Kultuvradepartemeanta ja Ealáhus- ja gávpedepartemeanta bovdejuvvojedje searvidit bargojovkkus.

Čuovvovaččat leat searvidan čoahkkimiin:

Bargo- ja hálddahušdepartemeanta

➤ Dieđihanráđdeaddi Kirsti Aarseth, Finnmárkku fylkkamánni

Girko-, oahppo- ja dutkandepartemeanta

➤ Ráđdeaddi Sverre O. Johansen

➤ Ráđdeaddi Ketil Nordgárd

Giella- ja guovlodepartemeanta

➤ Vuolitdirektor Ninni Kate Rognli

➤ Vuosttaskonsuleanta Erik Mosli

Kultuvradepartemeanta

➤ Ráđdeaddi Eivind Lorentzen

➤ Vuosttaskonsuleanta Marie Helene Korsvoll

Ealáhus- ja gávpedepartemeanta

➤ Vuosttaskonsuleanta Espen Arneberg Børset

Sámediggi

➤ Vuolitdirektor Rune Fjellheim

➤ Vuosttaskonsuleanta Pål Hivand

Bargojovkku lea doallan golbma čoahkkima. Sámediggi searvidii videokonferreansa bokte.

3 eNorge

eNorge lea ráđđehusa informašuvdna- ja diehtoservodaga gárgedeami hoahpuheami oppanasplána Norggas. eNorge veršuvdna 1.0 ovdanbuktojuvvui geassemánus 2000. Plána čuovvoluvvui veršuvnnain eNorge 2.0 juovlamánus 2000 ja eNorge 3.0 geassemánus 2001. Eambbo informašuvnna oainnát dáppe: www.enorge.dep.no

Jorri plána ferte oktilaččat ođasmahttojuvvot dovdáhuvvon dárbbuid mielde. Maŋŋil go eNorge 1.0 ovdanbuktojuvvui, de čujuhuvvui omd. ahte váilot doaibmabijut mat áimmahušašedje ja viidásetgárgedivčče sámegiela, ja čujuhuvvui ahte gielddasuorgi lea beare uhccán guovdilastojuvvon. Veršuvnna 2.0 rájes lea geahččaluvvon áimmahuššat dáid váilliid.

Plánas daddjojuvvo ee.:

[...]Globaliseren dahká maiddái gielalaš hástalusa. Dáru giela áimmahuššan lea deatalaš, seammás go mii fertet diktit iežamet rigggudahttojuvvot gielalaš váikkuhusas olggul. Ráđđehus háliida dialoga Sámedikkiin váfistan dihtii sámi giela ja sisdoallobuvttadeami, ja atná deatalažžan bargat giellanannema beales viiddis áddejumis. Sisdoallobuvttadeapmi ja giellateknologijja leat deatalaš vuoruhanduovdagat. Ráđđehus áigu leat mielde váikkuheamen ahte norgga kulturháhkket – maiddái šáhkkemediat – ovddaldastet kultuvrralaš ja ekonomalaš gáibádusaid maid informašuvdnaservodat bidjá.[...]

Dasto daddjojuvvo:

[...]Lea maiddái stuorra bargu gárgedit sámi sisdoalu nehttii ja áimmahuššat sámi giela ja kultuvrra ođđaáigásaš máilmmis.[...]

Doaibmabijut main lea sámi pespektiiva leat:

2.1.6 Evttohit čovdosiid čuolmmaide mat čatnasit davvisámegiela čálamearkkaide prográmmagálvvuin ja registariin,

2.1.7 Árvoštallat ráhkadit giellapolitihkalaš doaibmabijuid sámi gillii ja IKT:i.

Girko-, oahppo- ja dutkandepartemeanttas lea ovddasvástádus čuovvovaš doaibmabijuin eNorges:

3.2.9 Gárgedit infrastruktuorra stádalaš sámi joatkkaskuvllain.

3.2.10 Gárgedit digitála oahppaneavvuid sámegillii.

3.2.11 Gárgedit sámi skuvlaneahta.

Mán̄ga projeavtta leat doaimmas čuovvolan dihtii doaibmajuid, erenoamážit sámegiel digitála oahppaneavvuid hárrái.

4 Sámegiela geavaheddjiid čuolmat almmolaš registariin ja hálddahas

Ráđdehus lea bidjan juksanmearrin ahte elektrovnnalaš bálvalusat galget leat váldoavddusin hálddahas 2003 mielde. Vai sámegielat geavaheaddjit ollásit galget sáhttit atnit dán, de lea ovdehussan ahte sámi čálamearkačoahkit sáhttet geavahuvvot buot lađđasiin.

4.1 Brønnøysundregistarat

Brønnøysundregistarat (Brønnøysundregistrene) leat Norgga guovddášlaš logahallamat main lea ovddasvástádus mángga stádalaš edg-logahallamis. Dát leat:

Rehketdoallorejisttar (Regnskapsregisteret), Konkursarejisttar (Konkursregisteret), Náittoslihttorejisttar (Ektepaktregisteret), Divatguovddáš (Gebyrsentralen), Vealgeortnetregisttar (Gjeldsordningsregisteret), Ovttatregisttar (Enhetsregisteret), Bajásčuvgehusregisttar (Oppgaveregisteret), EMAS (biraslogahallama eaktodáhtolaš ortnet) ja Bivdiidregisttar (Jegerregisteret).

4.1.1 Dárbbut

Leat ovdanbuktojuvvon sávaldagat ja gáibádusat beassat geavahit sámi čálamearkačoahkiid firpmánamaid logahaladettiin ovttatregistariin.

4.1.2 Hehttehusat

Ovttatregistarat eai leat suovvan geavahit sámi čálamearkkaid firpmánamaid logahaladettiin. Vuodustussan lea leamaš ahte dát ii leat teknihkalaččat vejolaš, ja ahte sámi čálamearkkat dagahivččii ohcama váttisin, sihke sisriikkas ja olgoriikkas.

4.1.3 Árvvoštallan Báikenammalága ektui

Lea jerrojuvvon sáhttago Báikenammalága vuodul skihkket Brønnøysundregistariid logahallat fitnodatnamaid sámi čálamearkkaiguin. Báikenamaid geavaheapmi lea ásahallojuvvon Báikenammalága §:s 3 ja láchkaásahas suoidnemánu 5. 1991 nr. 456 kapihtal III. § 3 vuosttas lađas vuosttas čuokkis nanne ahte *”Go báikenama čállinvuohki lea mearriduvvon dán lága mielde ja sisačállojuvvon báikenammaragistariin, de galget čállinvuogi geavahit buot almmolaš orgánat, searvvit maid almmolašvuohka eaiggáduššá ollásit, ja vuoddu-*

dusat maid almmolašvuohta lea ceggen... ” Dát mearkkaša ahte leat dušše orgánat main lea čatnašupmi stáhtii dahje gildii main lea geatnegasvuohta geavahit báikenama mearriduvvon čállinvuogi doaimmastis. Priváhta riektesubjeavttat eai dárbbas atnit báikenama almmolaččat mearriduvvon čállinvuogi juos dain eai leat almmolaš hálddahandahkamušat. Almmolaš orgánat leat geatnegahttojuvvon geavahit báikenama čállinvuogi mii lea mearriduvvon njuolggadusaid §:s 6 ja mat leat čállojuvvon sisa báikenammaregistarii. Eará oktavuodain galget nammahámit mat ledje almmolašvuođa anus dalle go láhka gustogodii, geavahuvvot.

Sámi ja suoma báikenamaid geavaheapmái leat lágas dárkilet njuolggadusat §:s 3 nuppi lađđasis. Doppe daddjojuvvo ahte ”*Sámi ja suoma báikenamaid maid báikki olbmot atnet, galgá dábálaččat almmolašvuohta geavahit kárttain, galbbain, logahallamiin jdd., oktan vejolaš dárnu nammahámiin.*”

Oktiigeassun sáhtta dadjat ahte almmolašvuohta lea geatnegahttojuvvon geavahit sámi báikenamaid mat leat mearriduvvon báikenammalága mielde ja mat čužžot čállojuvvon báikenammaregistaris. Nama mearridettiin galgá geavahit sámegiela gustojeaddji riektáčállinprinsihpa, gč. § 4, juoga mii sáhtta mearkkašit sámi čálamearkkaid geavaheami. Vuolggasadjin šaddá dalle ahte almmolaš orgánat fertejit geavahit sámi čállinvuogi oktan sámi čálamearkkaiguin doaimmasteaset. Geatnegasvuohta gusto dušše doppe gos almmolaš orgána atná báikenama báikki namman, ovdamearkka dihtii adreassaid čáledettiin jdd. Doppe gos báikenamma lea oassin doaimma dahje sullasačča namas, de ii ása-hala báikenammaláhka dán doaimmanama čállinvuogi. Seamma lánkai gusto firpmánamaide. Dát boahtá ee. ovdan Ot. prp.:s. nr. 66 (1988-89) siidu 7 gos daddjojuvvo ahte ”*Lávdegoddi lea árvoštallan galgágo spiehkastuvvot muhtun nammajoavkkuid hárrái, ja evttoha ahte sohka- ja firpmánamat prinsihpalaččat ja juridihkalaččat leat eará dilis.*”

4.1.4 Loahpahus

Leat leamaš jearaldagat sáminamat firpmáid logahallama birra almmolaš registariidda. Čuovvu das mii bajábealde lea daddjojuvvon ahte báikenammaláhka ii atte lánkavuđđosa geatnegahttit registara logahallat doaimmanama sámi čálamearkkaiguin vaikko báikenamma lea oassin doaimmanamas. Registar lea goitge geatnegas logahallat ovdamearkka dihtii doaimma čujuhusa báikenama mearriduvvon čállinvugiin. Diekkár oktavuodain lea registrar nappo geatnegas geavahit sámi čálamearkkaid juos dat leat oassin báikenamas. Dainna fertejitge registariin leat sámi fonttat, juoga mii dahká ahte dat sáhttet čállit maiddái doaimmanama sámi čálamearkkaiguin, vaikko dain ii leat geatnegasvuohta dan dahkat báikenammalága mielde.

4.2 Girjerádjosuorgi

4.2.1 Čuolmmat

Sámi bibliografijja oktavuodas lea Našuvnnalašbibliotheka (Nasjonalbiblioteket) Ruovada ossodagas logahallanvuogádat mii giehtaguššá sámi čálamearkkaid (girjerádjovuogádat MicroMarc oktan lasseprográmmain ”Samtast”). Sámi čálamearkkat eai almmatge ovdanbuktojuvvo olbmuide internehtas. Vai data šaddá dábuhahttin olbmuide, de eksporterejuvvojit dat Našuvnnalašbibliotheka Trip-vuoddu bokte. Trip-vuoddu dahká vuđđosa Sámi bibliografijja ovdanbuktímii internehtas. Dál lea čuolbman ahte sámi čálamearkkat eai ovdanbuktojuvvo rivttes láhkai eai Trip-vuodus, internehtas eaige CD-rom:s. Dát sáhtá addit dakkár boasttu gova ahte vuoddu ii ane sámi čálamearkkaid. Dead diluvvon muhttašumiin gal leat buot čálamearkkat riehta.

Našuvnnalašbibliothekka, Ruovada ossodat, logahallá maiddá sámi dokumenttaid BIBSYS:i. Ieš logahallanvuogádagas BIBSYS logahallojuvvojit sámi čálamearkkat riehta, muhto BIBSYS iežas sierramearkkaid logahallanstandárddaid mielde. Dál lea dilli dakkár ahte čálamearkkat eai ovdanbuktojuvvo riehta, eai ozadettiin vuodus eaige ozadettiin internehtas.

4.2.2 Čovdosat

BIBSYS ovdanbuktojuvvui árrat 2000s čoavddusin mii vuodduuvvá Sámedikki sámegielčovdosii LEVI. Juos olmmoš installere LEVI, de sáhtá logahallat sámi čálamearkkaid riehta, oheat sámi čálamearkkaid vuodul ja oazžut ovdan sámi čálamearkkaid ozadettiin. Geavaheaddjit geat eai leat installeren LEVI, ožžot sámi čálamearkkaid guoros mearkan. MicroMarc ođđaset veršuvnnat, mat leat Windows:i vuodduuvvan, eai doarjjo LEVI. Danne lea dát čoavddus gaskaboddosaš. Našuvnnalašbibliothekas lea háhkun ahte Sámi bibliografijja galgá molsut MicroMarc:a BIBSYS:in juos BIBSYS sáhtá fállat dohkálaš čovdosiid ee. sámi čálamearkkaid hárrái. Sullasaš čovdosiid berrejit eará girjerádjoinstitušuvnnat, daid gaskkas Sámi sierrabibliothekka, árvoštallat.

5 Oppalaš čovdosat - Unicode

Nugo čájehuvvon bajábealde, de leat mánga geavatlaš čuolmma sámi sierramearkkaid geavaheamis.

Prográmmagálvu lea ja lea leamaš vuodđuduvvan engelas alfabehtii. Gielaide mat eai vuodđuduva engelas alfabehtii, leat leamaš iešguđetdásat čuolmmat prográmmagálvvu geavaheamis. Dát gusto mángga eurohpalaš gillii, daid gaskkas dárogillii ja vel eanet sámegillii (davvisámegillii)².

Čoavdin dihtii dáid čuolmmat lea gárgeduvvon odđa ISO-standárda, gohčoduvvon Unicode 10646. ISO máksá The International Organization for Standardization. ISO lea standárdiserenorgánaid máilmmeviidosáš organisašuvdna mas leat miellahtut 130 riikkas, okta guhtege riikkas.³

Dát máksá ahte standárda Unicode ii leat čadnojuvvon ovttá gávppalaš firkmái, muhto lea standárda man buohkat sáhttet geavahit. Unicode vuodđuduvvá 16-bits vuogádahkii. Dat mearkkaša ahte okta bustávva/symbola sisdoallá binára⁴ (guovtteosat) logu mas leat 16 lohkomearkka. Dainna lea sadji $2^{16}=65536$ merkii ovttá standárddda siskkabeallái. Ovdal leat geavahan 7 dahje 8 bits mearkačohkiid. Dat mearkkaša ahte ovttá standárddda siskkabealde lea leamaš $2^7=128$ dahje $2^8=256$ mearkka geavaheapmái. Vai čáhkada buot bustávaidd, mearkkaid ja symbolaid, de leat ovdal ferten leat iešguđetlágan standárdat, miella-sepmosit iešguđet gillii⁵. Dát lea mielddisbuktán čuolmmaid geavaheddjiide, erenoamážit konverteremis ja kommunikašuvnnas geavaheddjiid gaskkas.

Unicode juohká juohke čálamerkii erenoamáš logu, beroškeahtá guđe vuodđolávddi dahje giela olmmoš geavaha. Njunušsearvvit prográmmagálvoin-dustriijas leat bidjan doibmii dahje leat bidjamin doibmii Unicode-standárddda. Unicode dorjot mánga operatiivavuogádaga, odđáiigásaš neahttaloganat ja mánga eará buktaga. Unicode-standárddda gárgedeapmi ja bargoneavvuid dábuhahttivuohta mat dorjot dan, adnojuvvojit mávssolažžan teknologijja gárgedeamis prográmmagálvvuid várás. Unicode dahká vejolažžan geavahit prográmmagálvvu dahje lohkat dihto webbáikki beroškeahtá vuodđolávddis, gielas ja riikkas almmá dađe eanet rekonstrukšuvnnahaga. Dat dahká vejolažžan giktit data mángga iešguđetlágan vuogádaga čađa, almmá bilikeahtá daid.

² Julevsámegiella ja oarjelsámegiella čállojuvvojit seamma bustávaiguin go dárogiela alfabehtasge leat.

³ Norga lea ovddastuvvon Norgga Standárdiserenlihtu (Norges Standardiseringsforbund, NSF) bokte. NSF lea oktasašorganisašuvdna mii sisdoallá vihtta standárdiserenorgána; Norsk allmennstandardisering (Norgga dábálašstandárdiseren), Norsk byggstandardiseringsråd (Norgga huksenstandárdiserenráđdi), Norsk elektroteknisk komité (Norgga elektroteknihkalaš doaibmagoddi), Norsk teknologisenter (Norgga teknologijjaguovddáš) ja Post- og teletilsynet (Poasta- ja teleberráigeahčču). NSF lea priváhta organisašuvdna mii ovddasta Norgga. Seammás leat mánga stádalaš orgána miellahttun iešguđetlágan standárdiserenorgánain.

⁴ Sisdoallá dušše siffariid 0 ja 1.

⁵ Davvisámegiela várás leat geavahan guokte standárddda, juoga mii lea dahkan čuolmmaid stuorábun go dárbbaslaš.

Unicode:s leat siste buot čálamearkkat mat adnojuvvojit sámi alfabehtas. Unicode lea dál biddjojuvvon doibmii eanemusat lávdan prográmmagálvuide. Dát máksá ahte olmmoš vuolggasajis galgá sáhttit kommuniseret sámi čálamearkkaiguin almmá čuolmmaidhaga.

5.1 Čuolmmat vaikko vel Unicode lea sisabuktojuvvon

Vaikko vel Unicode lea sisabuktojuvvo, de leat ain čuolmmat boares prográmmagálvuiin mat eat vuodđuduva dán standárdii. Dát čuolmmat eai čovdojuvvo.

Eará čuolbma sáhtta leat ahte sámi čálamearkkat eai biddjojuvvo doibmii buot fonttaide. Vaikko buot čálamearkkain lea iežaset sadji Unicode-standárdas, de ii mávsse dát ahte buot čálatiippain lea meroštallojuvvon fonta buot bustávaide.

5.2 8-bits čálamearkačoahkki

Mii leat ovdalis raporttas ákkastallan 16-bits čálamearkačoahki (Unicode) sisabuktima beales. Dassázi go Unicode lea sajáiduvvan de facto standárdan, de šaddet ain mánga dihtorprográmma ja eará elektrovnnalaš ráhkkanusas (mobiila, PDA, jna.) vuodđuduvvat 8-bits teknologiiijai. Dan sivas bargojuvvo ain 8-bits sámegiela čálamearkačoahki standárdiserema beales.

Ruota Stáhtakantuvrra IT-infrastruktuvrra várás (Statskontoret for IT-infrastruktur) lea doaimmaheamen standárdiserenbarggu mii čatnašuvvá sámegiela 8-bits čálamearkačoahkkái. Norgga Sámediggi lea buktán iežas oai-viliid, eaige das leat makkárga vuosteákkat bargui ja čovdosiidda maid Stáhtakantuvra lea hábmen.

Norgga Standárdiserenlihtus (Norges Standardiseringsforbund, NSF) lea ovdasvástádus standárdiserendoaimma bajit stivrejumis ja buhtalastimis Norggas. Bargujoavku rávve Sámedikki ovttasbarggus Gielda- ja guovlodepartemeanttain, mii lea sámi áššiid bálddalasti departemeanta, doallat dialoga Norgga Standárdiserenlihtuin 8-bits čámegiela čálamearkačoahki standárdiserenái-gumušain.

Gažaldat lea čuovvoluvvon davviriikkalaš čoahkkimis sámi gažaldagaid ovdasvástideaddji ministariid ja sámegiela presideanttaid gaskkas.⁶ Doppe sohp-pojuvvui ahte Davviriikkalaš virgeoapmahašorgána sámi gažaldagaid váste galgá čielggadit vejolašvuoda ráhkadit oktasaš čovdosa davviriikkaide. Bargujoavku doarju álgaga mii dás lea dahkkojuvvon.

⁶ Ovttasbarggu lea Davviriikkalaš sámegiela- ja boazodoallogažaldagaid ovttasbargoorgána (ovttasbargoorgána) jotkojuvvo. Ođđa orgána ii leat vel ožžon mearriduvvot loahpalaš virggálaš nama.

6 ODIN ja eará almmolaš dokumenttat

ODIN lea oktasaš, elektrovnnalaš diedihanbálvalus ráđdehusas ja departemeanttain. Maiddái dáppe leat leamaš dábálaš čuolmmat sámi čálamearkačoahki ja almmuheami hárrái.

Prográmmagálvvu ođasmahttima bokte galgá dál prinsihpas leat vejolaš ovdanbuktit sámeziel teavstta ODIN:s. Gielda- ja guovlodepartemeanta dadjá St. prp. nr. 1:s (2001-2002) ahte álggahuvvo sierra sámi giellaválljen ODIN:s. Bargojoavku diehtá dán barggu leat álggahuvvon.

Vaikko ná leage, de leat ain dihto váttisvuodát sámeziel teavstta almmuhemiin. Okta čuolbma lea leamaš prográmmagálvu maid teakstačállit leat geavahan. Juos geavaha boares LEVI-čovdosiid daid čovdosiid sajis mat vuodđuduvvet Unicode:i, de oažžu váttisvuodaid sámeziel teavstta ovdanbuktimiin. Danne lea dárbbalaš ahte teakstačállit ja jorgaleaddjit geat barget departemeanttaid ovdas ođasmahttet prográmmagálvvuideaset.

6.1 Gáibádusat almmolaš neahttabáikkiide

Statskonsult árvvoštallá jotkkolaččat almmolaš neahttabáikkiid. Árvvoštallama bohtosat ovdanbuktojuvvot Norge.no:s.

Statskonsult:a árvvoštallan ii atte lasi čuoggáid guovttegielat čovdosiin sihke sámeziela ja dárogiela váste. Unicode-vuodđuduvvan teknologijja addá sámi geavaheddjiide vejolašvuoda čállit ja lohkat sámeziela neahtas. Seammás gáržžida dat doaibmilvuoda geavaheddjiide geain leat boarráset dihtorvuogádagat. Dát dagaha ahte ”gessojuvvo” árvvoštallamis.

Bargojoavkkus lea danne dat oaidnu ahte Statskonsult:a kvalitehttakriterijat almmolaš neahttabáikkiide fertejit ođđasisárvvoštallojuvvot dán ektui vai vejolašvuolta sámeziel almmuheamis bálkkašuvvo árvvoštallanvuogádagas.

7 Boallobeavdi

Ruota Stáhtakantuvrras IT-infrastruktuvrra várás dáhpáhuvvá standárdiserenbargu mii čatnašuvvá sámi boallobeavdehápmaí. Norgga Sámediggi lea addán oaiviliiddis, eaige das leat makkárga vuosteákkat bargui ja čovdosiidda maid Stáhtakantuvra lea hábmen. Dát vaikko evttohuvvon boallebeavdi helleha veaháš boallobeavddis maid Microsoft lea gárgedan. Dát manimus vuodđuduvvá de facto standárdii, mii maiddái lea adnojuvvon ovddeš LEVI-čovdosiin.

Hellehus Microsoft:a boallobeavdečovdosa ja evttohuvvon ruota stándardda gaskkas ii dagat Sámedikki árvvoštallama mielde stuorra geavtlaš čuvvosiid. Stáhtakantuvrra prinsihpalaš oaidnu lea ahte juohke našuvnnalaš boallobeavddis berre alfabehta leat erenoamáš boaluin – iige nu mo MS-boallobeavddis mas ”F” ja ”f” ovdanbohtet deaddilankombinašuvnna ”Alt-Gr + t” dahje ”Shift + Alt-Gr + T” veagas. Ruotas leat ”F” ja ”f” evttohuvvon biddjojuvvot ”Y” ja ”y” sadjái – bustávva mii ii gávdno sámi alfabehtas.

Bargojoavku doarju Sámedikki árvvoštallamiid ahte boallobeavdeháme standárdiseren berre vuodđuduvvat čovdosiid maid Stáhtakantuvra Ruotas lea gávnahan.

Bargojoavku diehtá maiddái ahte gažaldat boallobeavddis lea ášši mainna Norgga Standárdiserenlihttu lea bargamin. Bargojoavku rávve Sámedikki ja Gielda- ja guovlodepartemeantta jotkkolaččat gulahallet sihke Norgga Standárdiserenlihttuin ja ovdalis namahuvvon oktasašdavviriikkalaš politihkalaš orgánain dán áššis.

8 Árvvoštallamat

Geatnegasvuodat maid stáhta lea váldán badjelasas ILO-soahpamuša nr. 169, Eurohpalaš lihtu guovllu- ja veahádatgielaid birra, ON-konvenšuvnna siviila ja ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra ja sámelága bokte, mielddisbuktet ahte stáhta ferte láchčit dilálašvuodaid sámii giela ja čálamearkačohkiid geavaheapmái dihtoriin.

Teknologalaš gárgedus IT-suorggis lea dakkár ahte čuolmmat sámii čálamearkačohkiid ja IT hárrái guhki vuollái soitet čoavdásit almmá stádalaš mieldeváikkuheamihaga. Seammás ádjána muhtun áiggi ovdal go Unicode lea ollásit lávdan. Danne sáhttet ain šaddat čuolmmat sámii čálamearkačohkiiguin, erenoamážit boares datamateriála ja boares prográmmaid hárrái.

IT-suorgi ja prográmmagálvoindustriija ráđđejit eanaš priváhta oassádallit. Danne sáhtta stáhta váldosaččat rollas bokte márkanoassádallin váikkuhit ja hoahpuhit gárgedusa mii dahká vejolažžan čállit ja sáddet sámii čálamearkkaid dihtoriin. Lassin sáhttet stádalaš orgánat fuolahit ahte sámii čála sáhtta geavaheavvot stáda iežas orgánaid luhtte.

Sámii čálamearkačohkiid geavaheapmái láchčin sáhtta maiddái leat miellaguodogažaldat. Danne lea dárbbaslaš dahkat stádalaš etáhtaid dihtomielalažžan das ahte stáhta lea geatnegahttojuvvon báikenammalága mielde geavahit sámii sierramearkkaid adreassaregistoriin. Unicode lávddu geažil eai leat šat teknihkalaš hehttehusat dasa ahte dát sáhtta dáhpáhuvvat. Stádalaš etáhtat berrejit danne ávžojuvvot dahkat sámii sierramearkkaid geavaheami ollásit vejolažžan, maiddái lassin dasa maid láchka skihkke.

Čuolmmat mat čatnasit sámii čálamearkaide ja IT:i leat oktasaččat Norgii, Ruttii ja Supmii. Danne lea lunddolaš ahte davviriikkalaš eiseválddit barget ovttas hástalusaid hárrái. Juos buot davviriikkat čađahit standárdiserenbarggu ja bidjet doibmii sisaoastingáibádusaid Unicode birra, de arvosmahtášii dát dihtorsuorggi doibmiibidjat vuodđolávddiid mat siskkildit sámii čálamearkkaid.

Ain dárbbasuvvojit standárdiseremat 8-bits čálamearkačohkiid hárrái. Bargojovku doarju álgagiid mat leat dahkkojuvvon ruota bealde.

Bargojovku doarju maiddái álgagiid mat leat dahkkojuvvon boallobeavdečovdosiid standárdiserema hárrái sámegiela várás.

Lea maiddái dárbbaslaš doallat dialoga Norgga Standárdiserenlihtuin gažaldagaid hárrái mat leat váldojuvvon ovdan. Dát lea sihke Sámedikki ja guoskevaš departemeantaid ovddasvástáduš.

9 Bargojavkku neavvagat

- ✦ Departemeanttat fertejit dahkat vuolit etáhtaid dihtomielalazžan das ahte fertejit doibmiibidjat vuogádagaid mat vuodđuduvvet Unicode:i.
- ✦ Stádalaš sisaoastinšiehtadusat prográmmaháhkkiiguin fertejit sisdoallat gáibádusaid ahte visot prográmmagálvu galgá doarjut Unicode – juogo hágadettiin dahje dihto ágebaji sisa.
- ✦ Departemeanttat ja vuolit etáhtat fertejit ođasmahttit iežaset prográmmagálvvu vai ovdanbuktin ja áššegiedáhallañ šaddá vejolažžan sámegillii, sihke internehtas ja deaddiluvvon publikašuvnnain.
- ✦ Sámediggi ovttasbargus Gielda- ja guovlodepartemeanttain čuovvola gažaldaga 8-bits čálamearkačohkiid ja boallobeavdečovdosiid standárdiseremis davviriikkalaččat dahkan álgagiid hárrái ja Norgga Standárdiserenlihtu hárrái.